

University of Groningen

In Memoriam

Sanders, A.F.

Published in:
Nederlands Theologisch Tijdschrift

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
1987

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
Sanders, A. F. (1987). In Memoriam: Hubertus G. Hubbeling (1925-1986). *Nederlands Theologisch Tijdschrift*.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

In memoriam: Hubertus G. Hubbeling

Op 7 oktober j.l. overleed te Groningen volkomen onverwachts prof. dr. H. G. Hubbeling, hoogleraar in de godsdienstwijsbegeerte en de ethiek aan de theologische faculteit en de centrale interfaculteit van de Rijksuniversiteit te Groningen (RUG). Hij werd op 27 november 1925 te Djokjakarta in een godsdienstig-liberaal gezin geboren. Zowel zijn Drentse vader als zijn Brabantse moeder waren werkzaam in het onderwijs. Vanaf zijn vroegste jeugd tot het moment dat het gezin in 1937 repatrieerde, ging hij met kinderen van zeer verschillende culturele en godsdienstige achtergrond om en zonder twijfel liggen hier de wortels van Hubbeling's grote belangstelling voor niet-christelijke godsdiensten en zijn vaste overtuiging dat wij als christenen van deze godsdiensten niet alleen veel kunnen leren maar 'dat ook daar waarheden van God verkondigd worden'¹.

Na het behalen van het H.B.S.-diploma ging Hubbeling in Groningen aardrijkskunde en geschiedenis studeren. Zijn weigering om in 1943 de loyaliteitsverklaring jegens de Duitse bezetter te tekenen, komt de zeventienjarige op tewerkstelling in Berlijnse fabrieken te staan. Tijdens een verlof in Nederland duikt hij onder en weet zich tot het einde van de oorlog in Assen schuil te houden. Na het behalen van het vereiste staatsexamen studeerde hij van 1947 tot 1953 theologie in Groningen (o.a. bij G. van der Leeuw) en in Basel, waar hij colleges van K. Barth, E. Brunner en K. Jaspers volgde. In de tien volgende jaren als predikant ('t Zand, 1954-62; Wildervank, 1962-64) blijft er een aanzienlijke plaats voor theologisch en filosofisch onderzoek ingeruimd: in 1956 promoveert Hubbeling in de theologie op een proefschrift over Brunner², in 1964 nogmaals; nu in de wijsbegeerte op een proefschrift over Spinoza³. In datzelfde jaar wordt hij wetenschappelijk medewerker voor de analytische filosofie aan de centrale interfaculteit van de RUG. Hij en C. A. van Peursen zijn de eersten die het werk van Wittgenstein in Nederland introduceren⁴. Drie jaar latervolgt zijn benoeming tot hoogleraar. Gedurende zijn bijna twintig jaar durende hoogleraarschap bleef Hubbeling tot het einde: toe een harde en productieve werker. Voor de wetenschappelijke betekenis van zijn godsdienstwijsgerig werk werd hem in 1978 een eredoctoraat verleend door de Universiteit van Uppsala. In 1982 werd hij benoemd tot lid van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen. Hubbeling's volledige wetenschappelijke oeuvre omvat circa 120 boeken en artikelen waarvan momenteel nog een vijftal 'in press's. Dertien proefschriften kregen onder zijn leiding als hoofdpromotor hun voltooiing, vier zouden er in die hoedanigheid binnen de komende twee jaar nog volgen.

Hubbeling's werk kenmerkt zich op het eerste gezicht door een grote verscheidenheid, aan behandelde onderwerpen, problemen en denkers op het terrein van de systematische godsdienstfilosofie, de ethiek, dogmatiek, logica, esthetica en geschiedenis van de wijsbegeerte. Er loopt echter wel degelijk een verbindende lijn door deze verscheidenheid. Ongeacht het specifieke thema is de aandacht steeds gericht op één (of een combinatie) van de volgende drie factoren: (i) het soort logica dat door een auteur (in de regel) stilzwijgend wordt gebruikt (ii) het type ervaringsgegevens waarop een beroep wordt gedaan en (iii) de wijze waarop logica en ervaring op elkaar worden

betrokken. Gezien de omvang van zijn oeuvre is het ondoenlijk om op alle interessante en belangrijke aspecten ervan te wijzen.

Wat de centrale thema's betreft, moet zeker eerst gewezen worden op de redelijke verantwoording van het (christelijk) theïsme⁶. Aparte vermelding verdient de toepassing van een deontische logica's op godsdienstwijsgerige en ethische problemen. Was hij de eerste die in Nederland over de deontische logica en de toepassing daarvan op de ethiek eerde, zijn grootste bekendheid verwierf Hubbeling met zijn belangrijke en originele modaal-logische reconstructies van de traditionele godsbewijzen⁷.

Een derde thema is de filosofie van de Spinoza, speciaal diens methode, godsbegrip en historische invloed. Hubbeling's publicaties over Spinoza bezorgden hem internationale faam.⁸ In de periode na 1980 lijkt in Hubbeling's oriëntatie een zekere verschuiving op te treden in de richting van een minder formeel-methodologische en wat meer theologisch inhoudelijke benadering. Aanknopen bij het werk van de Groningers G. van der Leeuw en G. Heymans is er sprake van een toenemende interesse voor de esthetica van de godsdienst⁹. Daarnaast dient ook zijn inzet voor het wekken van grotere belangstelling voor de naar zijn oordeel ondergewaardeerde Nederlandse filosofie en theologie, zeker vermeld te worden¹⁰.

Voor een goed begrip van zijn werk is het van groot belang te zien dat achter de opmerkelijke thematische breedte een duidelijke en consequent toegepaste methode steekt. De centrale heuristische notie die Hubbeling op originele wijze tot een methodologie van de interpretatie uitwerkte, is die van het 'LE-systeem'¹¹. Voor elke filosofische vraagstelling geldt dat zij alleen binnen een bepaald systeem beantwoord kan worden.

Aanzien elk systeem gekenmerkt wordt door de aard van zijn logische (L) en empirische (E) vooronderstellingen, is het mogelijk een glijdende schaal van meer of minder sterke systemen en op te stellen, al naar gelang de logica's (bv. intuitionistische, klassieke, modale of dialectische) waarop zij gebaseerd zijn en de typen van ervaring die zij toelaten (bv. dagelijkse, morele, esthetische of religieuze). Tegen deze achtergrond valt de taak die Hubbeling zich als filosoof stelde goed begrijpelijk te maken. Voor hem is filosofie beoefenen het logisch reconstrueren van filosofische en theologische argumentaties teneinde de al dan niet verzwegen vooronderstellingen expliciet te maken, de redenering op logische, interne consistentie te onderzoeken, waar nodig en mogelijk te versterken en daardoor een zo strikt mogelijke verdediging van de conclusie te kunnen geven. Het uiteindelijke doel van zijn logisch reconstructivisme is daarmee eigenlijk al aangegeven: het mogelijk maken van en het treden in een open, faire en redelijke discussie met filosofische of theologische posities zoals die in heden of verleden zijn ingenomen. Verder maakt het duidelijk dat Hubbeling waar het inhoudelijke kwesties betrof, altijd een open en bescheiden standpunt innam. 'Eerst analyseren en redeneren, pas dan poneren' was zijn regel en primair ging het hem dus om de argumenten die ter verdediging van een bepaalde stelling naar voren konden worden gebracht, of hij de inhoud van die stelling nu zelf deelde of niet.

Deze integere en faire attitude dient niet verward te worden met een vermeend rationalistisch intellectualisme dat zich denkend een weg tot God zou willen banen, bijvoorbeeld door Zijn bestaan te 'bewijzen' (in de populaire betekenis van deze door Hubbeling alleen in technische zin gebruikte term). Dit was hem niet alleen volkomen vreemd, hij was zich bovendien zeer bewust van de beperkingen van het discursieve denken en verdedigde ook

dat de niet verwoordbare inhoud van bijvoorbeeld mystieke, esthetische en religieuze ervaringen de grenzen van dat denken overschreden. Zijn leerlingen liet hij altijd volstrekt vrij in het volgen van hun interesses, nimmer drong hij ze in zijn eigen 'straatje' maar op één punt vielen er met hem geen compromissen te sluiten. Welke verheven doelen men ook nastreefde, hoe groots of schoon ook de perspectieven die men wilde tekenen, de inhoud van hetgeen beweerd werd, dient eerst naar behoren met objectieve argumenten ondersteund en daarmee plausibel gemaakt te worden. Zo ging hij ook zelf tewerk. Een sprekend voorbeeld daarvan is zijn analyse van Van der Leeuw's visie op de relatie tussen het heilige en het schone. Pas in laatste instantie geeft Hubbeling daar op indirecte wijze zijn eigenpositie aan door bij monde van Van der Leeuw te concluderen dat 'as believers, we find the possibility of complete beauty in him in whom we find everything, in the divine figure, in the son of Mary, in the Son of God, who is most beautiful'¹².

Als denker en gelovig christen volstrekt overtuigd van de kernwaarheden van het evangelie van Jezus Christus, heeft hij er onder geleden dat er door de kerkelijke theologie soms zo angstig en zelfs wantrouwend tegen zijn wetenschappelijke arbeid werd aangekeken; vooral wanneer (potentiële) discussiepartners geen boodschap aan zijn pleidooien voor het correct en helder beredeneren van theologische of filosofische posities leken te hebben en van hem eerder een warm en gloedvol stukje wijsgerige bestaansmededeling leken te verlangen. Dat laatste hoorde voor hem thuis in de pastorale, vriendschappelijke of persoonlijke gesprekken die hij voerde, niet in de wetenschappelijke filosofie en theologie die hij wilde bedrijven. Wars van een te gemakkelijke synthese van christelijk geloof en cultuur, maar evenzeer wars van een goedkoop christelijk isolement wilde hij met zijn werk, behalve de wetenschap zelf, juist ook dat geloof dienen. In volstreekte integriteit en trouw aan zijn intellectuele en religieuze beginselen heeft hij dat gedaan. In hem verliest de theologie een groot en bescheiden man

1 Cf, 'Kerk en wereld. Strijd of synthese?', R, U. Groningen, 5 okt. 1986.

2 Natuur en genade bij Emil Brunner, Assen 1956 (dis.).

3 Spinoza's Methodology, Assen 1964 (dis.)

4 Cf, zijn Inleiding tot het denken van Wittgenstein, Assen/Amsterdam 1965

5 Waaronder zijn magnum opus Principles of Philosophy of Religion, dat naar verwachting in de eerste helft van 1987 zal verschijnen.

6 Cf bv. *Is the Christian God-Conception Philosophically Inferior?* , Assen 1963 en 'Die Logik der Religion. Problem der Verifikation der religiösen Aussage auf Grund der religiösen Erfahrung' , *Neue Zeitschrift. f. syst. Theologie u. Religionsphilosophie* 21(1978), 1-19.

7 Cf. 'Deontische logica', *Wijsg. Persp.* 9 (1968-69), 301-319. Voor de reconstructies van de godsbewijzen, d. bv. *Einführung in die Religionsphilosophie*, Göttingen 1981 en 'Hartshome's Ontological Proof' , in: P.A. Schilpp (ed.), *The Philosophy of Charles Hartshome* (in press).

8 Zijn monografie *Spinoza* (Baam 1966, 19782) werd in het Duits (1978) en Spaans (1981) vertaald. Cf ook 'Logic and Experience in Spinoza's Mysticism', in: J. G. van der Bend (ed.), *Spinoza on Knowing, Being and Freedom*, Assen 1975, pp. 126-143; 'Spinoza's axiomatische methode en zijn

definitie van God', ANTW70 (1978), 18-28; 'Heeft de God van Spinoza (zelf-)bewustzijn?', AN7W70(1978),38-46.

9 Bv.. 'Heymans' esthetica', in: D. Draaisma e.a. (eds.), *Gerard Heymans. Objectiviteit in filosofie en psychologie*, Weesp, 1983, pp. 53-65. De belangstelling voor Heymans is wellicht mede te verklaren uit het feit dat Hubbeling's vader een groot bewonderaar van hem was. Voor Van der Leeuw cf Divine Presence in ordinary life. Gerardus van de Leeuw's Twofold Method in his thinking on Art and Religion' *Mededelingen de KNAW* 49 (1986), nr. 1, 1-47. Ook in de meer algemene zin blijkt de figuur van Van der Leeuw belangrijk, cf. 'Religion, Religionsphilosophie und Theologie bei Gerardus van Der Leeuw' in W.Härle & E. Wölfel, *Religion im Denken Unserer Zeit*, Marburg 1986, pp. 73-88

10 Behalve uiteraard over Spinoza schreef Hubbeling over de volgende Nederlandse filosofen en/of theologen: A. Geulinx, Ruusbroec, J.H. Scholten, G. Heymans, G. van der Leeuw, W.Zuurdeeg, P. van der Hoeven en B. Delfgaauw

11 Cf. zijn *Language, logic and criterion. A Defence of Non-Positivist Logical Empiricism*, Amsterdam 1971 en vooral "The Meaningfulness of Metaphysics Within Certain Systems", *Erkenntnis* 9 (1975)), 401-409, dat een heldere samenvatting van zijn wijsgerige methodologie geeft.

12 Cf. "Divine Presence in Ordinary life"p. 45 (cf noot 9).